

АГРЕСИВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

О. С. Коковіхіна

Херсонський державний університет, kokovikhina.os@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор О. Є. Блинова

Актуальність. Європейський простір уніфіковано низкою світоглядних маркерів: толерантність, мультикультурність, гендерна нейтральність, інклюзія, рівність, політкоректність тощо. Суспільний запит трансформує систему соціальних взаємин, прав, правил, обов'язків. Сучасний фемінізм, перетворившись на одну з ключових ідеологічних течій лівого лібералізму, сформулював концепцію токсичної маскулінності, зауважуючи, що сукупність типових чоловічих рис є джерелом насилля і соціальної небезпеки. Відмова від гендерних стереотипів і традиційних соціально-рольових моделей трансформує системи освіти, виховання, маркетингу, мас-медіа, кіноіндустрії. Позитивна дискримінація вважається нормативним соціально-політичним актом у боротьбі з «гегемонією чоловіків» і «перевагою білих», виходячи з уявлення, що нерівномірний розподіл суспільного впливу людей з різною статтю, етнічними походженням, кольором шкіри, сексуальною орієнтацією призводить до підпорядкування і дискримінації.

Постановка проблеми. Українські (О. Матвеева, М. Будіянський, С. В. Васильєв, О. Волянська) і європейські вчені (Р. Коннел), вивчаючи особливості прояву агресивності, ототожнюють гендер виключно з біологічною статтю, наголошуючи, що чоловіки частіше вдаються до фізичного, економічного, сексуального насилля. Натомість ми вважаємо, що поточна наукова проблематика потребує дослідження взаємозв'язку між біологічною статтю, типом гендерної ідентичності та основними видами прояву агресивності як складової частини насилля.

Мета: теоретичний аналіз особливостей прояву агресивності у людей з маскулінною, фемінною і андрогінною ідентичностями.

Виклад основного матеріалу. Австрійський зоопсихолог К. Лоренц зауважував, що міжвидова конкуренція є своєрідною формою змагання, у якому однаково зацікавлені хижак і жертва. Крім того, агресія скеровується на об'єкт нижчої ієрархії. Схожу думку поділяв представник психоаналітичної школи

З. Фройд, вважаючи агресивність вродженим людським інстинктом, який є необхідним для виживання. Теорія соціального навчання А. Бандури ілюструє, що виникнення агресивної поведінки пов'язано з деструктивним наслідуванням. У соціодинамічній теорії агресивність розуміють як захисну невротичну реакцію на фрустрацію і приниження. Афективна теорія тлумачить агресивність як особистісну рису, що толерує агресивну поведінку. Ситуація прояву агресії є визначальною у наданні суспільної оцінки, визначенні її нормативності.

Гендер, який розуміють як соціокультурну стать; культурну метафору; (Х. Сис, Л. Ірригаре); базовий вимір соціальної структури суспільства (Дж. Скотт); соціальну конструкцію (О. Вороніна) є продуктом постіндустріального суспільства, що не має боротися за виживання. Дослідник Ю. Климчук, аналізуючи теорію Іглі, наголошує, що гендерні відмінності в проявах агресії породжуються насамперед уявленнями про те, яким у межах цієї культури має бути поведінка представників різних статей [1, с. 66]. Гендерна ідентичність може бути представлена п'ятьма компонентами: знання своєї гендерної приналежності; гендерна типовість (ступінь подібності до представників своєї статі); задоволеність своєю гендерною приналежністю; тиск, що відчувається з боку ровесників, батьків і власної особистості в бік відповідності гендерним нормам; внутрішньо-групова упередженість як уявлення про перевагу своєї статі над іншою [4, с. 327].

Вчені А. Фродо і Дж. Маколей вважають, що жінки схильні пригнічувати власну агресивність, переживаючи почуття провини, але схильні до агресії на рівні з чоловіками, якщо розцінюють свої дії як справедливі чи відчувають себе вільними від відповідальності [5, с. 142]. Науковець П. Ковальов констатує, що

чоловіки тяжіють до фізичної агресії, жінки – до непрямой вербальної агресії, що трансформується у схильність до поширення, насмішок, висміювання.

Біологічний детермінізм відводить ключову роль конституціональним, гормональним, фенотипічним, психічним відмінностям між чоловіками і жінками. Натомість культурний детермінізм виходить з уявлення про соціально-рольову зумовленість нерівності, що пов'язана з вихованням і гендерними стереотипами. Наголосимо, що саме гетеропатріархальна система є становим хребтом європейської колонізації, науково-технічної революції, індустріалізації. Дискримінаційні практики є частиною культурно-історичного спадку, тому Р. Берона і Д. Річардсон, на наш погляд, цілком природньо розглядають агресію як одну з форм суспільної поведінки.

Авторами однієї з найпопулярніших типологій агресивності є А. Басс і А. Даркі [2, с. 51], що визначили три основні дихотомічні пари: фізична / вербальна агресія; активна / пасивна агресія; пряма / непрямая агресія, що комбіновано поєднуються у трирівневі зв'язки. Німецький соціолог Е. Фром акцентує увагу на доброякісній (ігровій) та злоякісній (компенсаторній) агресії. Ігрова агресія вважається продуктивною з огляду на усвідомлену відмову від деструктивної дії. Натомість компенсаторна є втіленням деструктивного прояву садизму і пригнічення. Реактивна агресія [3, с. 120] у розумінні Е. Фрома, перегукується з фрустраційною теорією Д. Долларда і Н. Міллера, охоплюючи соціальні конструкти заздрощів, ревнощів, помсти. Якщо рухатися у парадигмі стереотипних уявлень про типову чоловічу і жіночу поведінку, хибним є обминання маніпулювання – типу соціального впливу, що вважається класично жіночим атрибутом. Психолог Дж. Саймон звертає увагу, що приховано-агресивна поведінка має на меті підпорядкування інших людей і демонстративно поєднується із доброзичливістю, чарівністю, звабливістю. Маємо змогу говорити про багатофункціональність агресивності, яка може бути інструментом досягнення мети; заміщення об'єкту; способом зняття психічного напруження, самоціллю; засобом самореалізації, самоствердження. Разом з тим

А. Реан і К. Бютнер фокусуються на мобілізаційних аспектах і розглядають агресивність як адаптивну властивість особистості.

Гендерна ідентичність на відміну від біологічно приписаної статі передбачає наявність вибору у суб'єкта ідентифікації, що свідчить про усвідомлений вибір на користь певних моделей поведінки і уявлень про себе. Зауважимо, що гендерна ідентичність є відносно стійкою і активно формується в підлітковому віці, який є особливо вразливим з огляду на підліткову кризу, почуття дорослості, втрату моральних авторитетів і переорієнтування на референтну групу.

Основний методологічний інструментарій визначення маскулінності та фемінінності розробила американський психолог С. Бем, запропонувавши великій вибірці респондентів оцінити 400 людських рис, аналізуючи типовість уявлень чоловік і жінок щодо себе і протилежної статі, насамкінець виокремивши 20 найбільш маскулінних, фемінінних і нейтральних рис (однаково властивих чоловікам і жінкам). Дослідниця С. Сененко зауважує, що відсоток андрогінності серед старшокласників збільшився за останнє десятиліття. Цікаво, що вчена О. Роль дійшла аналогічних висновків, зауваживши, що андрогінність є домінуючим типом гендерної ідентичності учнів старшої школи і навіть сприяє груповій згуртованості.

На наш погляд, гендерна андрогінність є універсальною акумуляцією найкращих чоловічих і жіночих рис, тому що токсичність маскулінності і фемінінності насамперед обумовлена відсутністю протилежного полюсу. Наприклад, до типово фемінних рис С. Бем віднесла відданість, здатність співчувати, любов до дітей, які у поєднанні з типовими маскулінними рисами на кшталт самодостатності, лідерства, амбіційності розширюють соціально-рольовий потенціал, підвищують адаптаційні можливості, створюють нові психологічні ресурси. Зауважимо, що типові фемінні риси – інфантилізм, ніжність, м'якість є субстратом віктимності і мають поєднуватися з незалежністю, змагальністю, схильністю вести за собою задля уникнення патріархального підпорядкування.

Висновки. Ототожнення біологічної статі з гендером є неправомірним, зважаючи на те, що гендер – це складний соціально-культурний конструкт, що є частиною особистісної і соціальної ідентичності людини. Біологічна теорія пояснює відмінність чоловіків і жінок еволюційною закономірністю, а соціально-культурна теорія підкреслює домінуюче значення факторів статево-рольового виховання, гендерних стереотипів, дискримінаційних практик. Токсична маскульність на ряду з токсичною фемінністю тлумачиться нами контрпродуктивно. Натомість гендерна андрогінність сприяє встановленню конструктивних соціальних взаємин.

Література:

1. Климчук Ю. П. Гендерні відмінності насильницької поведінки підлітка. *Наукові записки*. 2013. Вип. 25. С. 65–69.
2. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці*. 2010. Т. 146. Вип. 133. С. 50–54.
3. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3. С. 117–134.
4. Кубриченко Т. В. Ідентичність особистості у гендерному вимірі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2. С. 323–331.
5. Матвєєва О. А. Гендерні особливості агресивної поведінки у працівників слідчих підрозділів. *Юридична психологія*. 2016. № 2 (19). С. 139–146.